

**In deze vierde aflevering over
de Xinguano-indianen uit Brazilië,
gaan wij samen met pajé Tukuyari,
een sjamaan van de Mehinaku
uit het dorp Utawana in het Xingu-gebied
(Brazilië) op ‘doktersvisite’.**

Zoals ook het dorpshoofd (de *cacique*) is de genezer of sjamaan (*pajé* of in het Mehinaku *yatama*) een belangrijke figuur in het leven van een Xinguano gemeenschap. De functie van de sjamaan is genezing te brengen en als hij een performante genezer is, bouwt hij een faam op die ver buiten de eigen kring reikt. Daarentegen, een sjamaan die onder de gemiddelde verwachting presteert, verliest zijn autoriteit en geloofwaardigheid en wordt vaak uit de gemeenschap verdreven. Soms vertrekt een sjamaan uit eigen beweging en dan sticht hij met zijn volgelingen een nieuw dorp. Even vermelden dat ook vrouwen sjamaan kunnen zijn, maar dat is nog steeds een uitzondering. Een sjamaan wordt gerespecteerd en gevreesd. Hij ontvangt als tegenprestatie voor zijn diensten geschenken, bijvoorbeeld kralen en veders of eigentijdse goederen.

Sjamanisme

Sjamanen worden opgeleid in het vak, nadat zij soms als kind werden herkend op basis van hun dromen, aanleg of vaardigheden. Zij gaan dan in de leer bij een gevestigde autoriteit en verdwijnen vaak lange tijd uit beeld, dan gaan zij in traditionele opsluiting of seclusie. Er zijn gradaties in de kunde en de faam van sjamanen. Relevant zijn de sjamanen die genezing brengen op basis van hun kennis van heilzame planten en kruiden, maar deze kennis is vaak algemener verspreid. Erg gewaardeerd is het sjamanisme op basis van kennis van de geestenwereld. Zulke sjamaan communiceert met de geesten, kan bijvoorbeeld ook heksen identificeren en verloren voorwerpen lokaliseren. Een sjamaan blaast leven in voorwerpen die aldus letterlijk met een geest geanimeerd worden, zoals

De sjamaan in outfit van de genezer treft voorbereidingen voor de sessie. Voor hem liggen de rammelaar en tabaksbladeren.

bijvoorbeeld zoemhouten en maskers. De pajé komt nieuwe zoemers (*matapu*) inwijden bij de eerste notenval van de pequi-noten (*Caryocar brasiliense*). Hierdoor gaan de zoemers leven (zie Tribale kunst 22-04).

De genezer

Maar vooral geneest de pajé via rituelen die gebaseerd zijn op magische handelingen. Sommige sjamanen zijn ‘meesters van het gezang’ en helen door het zingen van liederen en het gebruik van de rammelaar.

Bij ziekte gaat men ervan uit dat de ziel van iemand gestolen is of overgenomen door een kwade geest, die moet worden verdreven.

Ziekte kan ontstaan wanneer taboes worden overtreden, door contact met menstratiebloed of met blanke hekserij. Het wordt het best bestreden met *yatama* (rook).

Rook is voedsel voor de geesten

Cruciaal bij de therapie is dan ook dat de sjamaan zich high rookt, in trance geraakt en dat hij de vrijkomende rook ‘onder de huid’ van de zieke blaast. Rook is voedsel voor de geesten en dringt door tot de bron van de ziekte. Intussen roept de sjamaan de geesten op via een draaiende rammelaar die een piepend geluid maakt en spreekt hij luidop met de geesten in een onverstaanbare taal en korte keelklanken. In een snelle handbeweging verwijderd hij plots vuile stoffen uit het zieke lichaam ...

Een sjamaan kan geesten zien en raadplegen en hun boodschap aan de mensen overbrengen. Bij de Mehinaku is er een hele wereld aan geesten die actief - ten goede of ten kwade - interveniëren in het menselijk leven. De sjamaan on-

De genezingsessie gebeurt in trance veroorzaakt door het roken van hallucinogene sigaren

derhoudt relaties met diverse maskers/geesten en geeft instructies over hun aard (welke geest nam bezit van wie) en over de wijze waarop een masker dan wel de geest ervan ‘gevoed’ moet worden. Een goed gevoede geest houdt andere, kwaadwillende geesten weg en dat komt de gehele gemeenschap ten goede.

‘Doktersvisite’

In de bijhorende fotoreportage uit 2010 kan men het verloop volgen van een ‘doktersvisite’ van een sjamaan bij een zieke dorpsgenoot die in zijn hangmat in de grote *maloca* (woning voor meerdere families) op hem heeft gewacht.

Tukuyari (foto 1) is een gereputeerde Mehinaku sjamaan die beschikt over een krachtig instrumentarium (foto 2) dat hij aanwendt in zijn performances. Zichtbaar zijn de typische vederkroon, een speciaal halssnoer, een aansteker en lucifers, sigaren, een spiegeltje, een opvouwmatje, maar ook westerse religieuze symbolen zoals twee kruisbeelden en een Mariabeeldje.

In een voorbereidende fase verzamelt hij gedroogde tabaksbladeren en een rammelaar en maakt hij zich ook fysiek klaar door zich te tooien met de gebruikelijke lichaamsversieringen zoals halssnoeren, armbanden, beenbanden, gordel. Het gezicht en lichaam zijn zwart gemaakt. Vaak is de pajé tijdens de voorbereiding gezeten op een specifieke therapie-stoel, de *sjepi*, in ons voorbeeld een zitmeubel met de poten van een jaguar (foto 3). Hij wordt op zijn ronde als afschrikking vergezeld door vier bewakers, want het kwaad gaat ook steeds mee.

De genezingsessie

De genezingsessie gebeurt in trance, veroorzaakt door het roken van een of meerdere hallucinogene sigaren (foto 4). Via het piepende geluid van de draaiende rammelaar pleegt de sjamaan overleg met de geesten (foto 5). Rechts in de hangmat ligt de patiënt die zijn hulp

Aan het eind van de sessie toont Tukuyari aan de omstaanders het vieze ziekmakende voorwerp dat hij uit het lichaam van de patiënt heeft verwijderd en in zijn handpalm houdt.

heeft ingeroepen. Tukuyari danst om zijn patiënt heen, terwijl hij hallucineert en onverstaanbaar spreekt (foto 6). Hij blaast sigarenrook over de huid van de patiënt en wrijft over het zieke lichaam. Op het einde van de sessie komt een vies voorwerp tevoorschijn dat hij in een handomdraai uit het lichaam heeft verwijderd en in zijn handpalm toont aan de omstaanders. Handigheid en overtuigingskracht komen hem hierbij goed van pas. Het gebeuren vestigt en bevestigt zijn reputatie als performante pajé, zeker wanneer de patiënt nadien goed herstelt. Uitgeput, vaak buiten bewustzijn, valt hij achterover in handen van een bewaker, die hem in zijn armen opvangt. Waarna enkele uren recuperatie volgen, alvorens aan een nieuwe sessie te beginnen.

Op YouTube kan men een levensechte genezingsessie van deze sjamaan bekijken: Pajé Tukuyari – Hibridos The sprits of Brazil.

Het grote kralensnoer

De pajé zal bij gelegenheid de *atabüwaku* dragen (foto 7), het grote prestigieuze kralensnoer. Dit is voorbehouden aan de elite van het dorp zoals de cacique en de *lutadores* (worstelkampioenen). Dit prestigieuze kralensnoer wordt door de mannen gemaakt van schelpen en siert ook de boomstammen die de overledenen voorstellen tijdens de indrukwekkende dodenherdenkingsplechtigheid van de Xinguano-volkeren, genaamd *kuarup*.

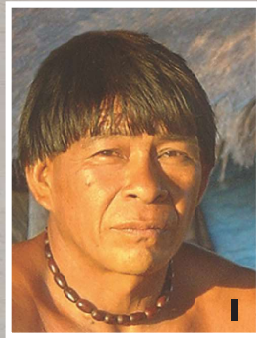
patrick.berben@advocaat.be

Interessante literatuur:

- Barcelos Neto, A. (2004). *Com os índios Wauja*. Lisboa: Museu Nacional de Etnologia de Portugal
- Gregor, T. (1977). *Mehinaku*. Chicago: university of Chicago Press
- Stang, C. (2009). *A Walk to the River in Amazonia*. New York: Berghahn
- Steinen, K. von den. (2019). *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens*. Norderstedt: Vero Verlag

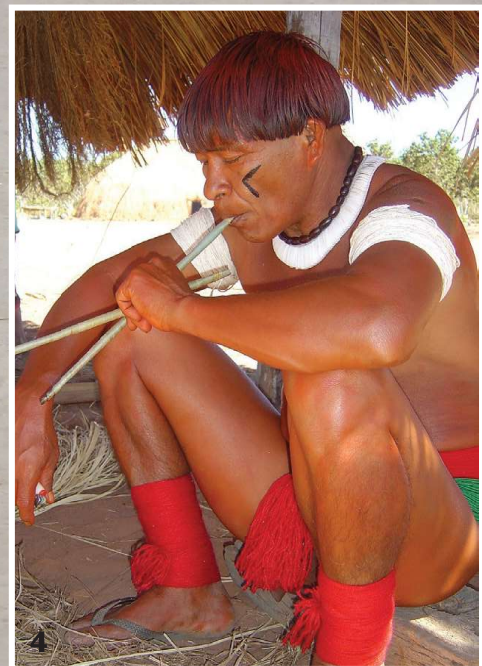
1. Sjamaan Tukuyari uit het Mehinaku-dorp Utawana.

2. Het instrumentarium van de sjamaan: traditionele middelen en westerse symbolen.

3. Therapeutische stoel van een sjamaan in de vorm van het lijf van een jaguar.

4. Het roken van hallucinogene sigaren brengt de sjamaan in trance.

5. De sjamaan roept geesten op via het draaien van de rammelaar en communiceert met hen in een onverstaanbare taal van korte klanken.

6. Tukuyari danst om zijn patiënt in de hangmat, begeleid door het geluid van de rammelaar en het aanroepen van de geesten.

7. Tukuyari getooid met het prestigieuze halssnoer, de *atahüwaku*, een van de meest kostbare sieraden uit de materiële Xinguano-cultuur.

